

Arend Quak

CUR SUECIA NON CANTAT?

Een van de meest opvallende tegenstellingen binnen de middeleeuwse literatuur van Scandinavië is die tussen het Westnoordse en het Oostnoordse gebied. Terwijl op IJsland en in mindere mate in Noorwegen de poëzie van de skalden nog enige tijd bloeit en de saga's schriftelijk worden gefixeerd, blijven Zweden en Denemarken hierin, eufemistisch gezegd, duidelijk achter. En dit terwijl het literaire uitgangspunt in de vroegste periode over geheel Scandinavië wel ongeveer hetzelfde zal zijn geweest. Wat Zweden betreft vinden we daarvoor de bewijzen in het Runenzweeds van de 9de tot de 11de eeuw. Niet alleen zijn in inscripties uit de 11de eeuw talrijke voorbeelden van stafrijmende poëzie bewaard gebleven (vgl. Jansson 1963: 131-145)¹, maar op de steen van Karlevi (ca. 1000, ÖI 1) komt een compleet skaldengedicht volgens de regelen der kunst voor (Jansson 1963: 134). Aanvankelijk werd wel gedacht dat hier een Noor of IJslander aan het werk was geweest, maar de vondst van twee regels uit een strofe in *dróttkvætt* op een koperen doosje uit Sigtuna (Jansson 1963: 134) bevestigt dat men in Zweden op de hoogte was van de regelen der skaldenpoëzie. Op de steen van Rök (9de eeuw) staat een strofe over Theoderik de Grote (?) in de uit de Lied-Edda bekende versvorm *fornyrðislag*. Verder dragen minstens drie mannen in het Zweden van de 11de eeuw de bijnaam (of beroeps-aanduiding) *skald* (Jansson 1963: 133), al wordt in de Westnoordse bronnen nauwelijks een Zweeds dichter genoemd. Dat laatste kan echter verband houden met het IJslandse gezichtspunt van de bronnen. Het zal dus geen verwondering wekken dat beschrijvingen van de Zweedse literatuurgeschiedenis bij voorkeur beginnen met een behandeling van de Westnoordse literatuur om de lacunes in eigen land op te vangen. Die mag dan model staan voor hetgeen in de orale traditie van Zweden wel heeft bestaan, maar helaas is

---

¹Vgl. de steen van Djulefors (Sö 65) met de poëtische verzen: *Hann austarla / arði barði / auk a Langbarða / landi andaðis* 'Hij ploegde met de steven naar het oosten en stierf in het land der Langobarden.

verdwenen. Het is in dit verband misschien kenmerkend dat in de met Latijnse letters geschreven bronnen uit de Zweedse middeleeuwen het woord *skald* niet eens meer voorkomt — op één uitzondering na: *seguatter skald* in de Oudzweedse vertaling van de *Olafs saga helga* (Söderwall II: 351) en hier betreft het een IJslander. Bovendien lijkt het niet uitgesloten dat de Zweedse vertaler niet precies wist wat een skald eigenlijk was. In elk geval geeft hij voor zijn publiek nog extra informatie:

kuar bleff när honum seguatter skald
han kunde monga handa mall
visor sagor oc äwentyr
ryma oc siwnga frido dyr (Klemming 1881-82: r. 1184-87)

Inplaats daarvan vinden we *lekare* 'speellieden, potsenmakers' (Söderwall I,749), *rimare* 'zangers, rijmers' (Söderwall II,259) *sangare* 'zangers, muzikanten' (Söderwall II,315) en *kvædare* 'zangers' (Söderwall II,232) die blijkbaar maatschappelijk niet in hoog aanzien stonden, getuige de paragraaf over de *lekare* in de Äldre Vätgöotalagen (Wessén 1969: 7). De situatie lijkt hier op die in bijvoorbeeld Duitsland, waar de *scop(h)* uit de Oudhoogduitse bronnen ook verdwenen is en vervangen door de veel minder in aanzien staande Middelhoogduitse *spil(e)man*, die ook eerder met acrobatiek en potsenmakerij dan met literatuur werd geassocieerd.

Feit is dus wel dat tot in de 11de eeuw de runen- en de beeldstenen duidelijk maken dat men in Zweden op de hoogte was van de Oudnoordse mythologie en de heldenpoëzie. De rotswand van Ramsundsberg (Sö 101) levert een duidelijke illustratie van de Sigurd-stof zoals die in *Reginismál* en *Fáfnismál* wordt verteld. De steen van Västerljung (Jansson 1960: 286-87) geeft vermoedelijk Gunnar in de slangenkuil weer en de bekende afbeelding op de steen van Altuna (U 1161) toont Thor bij het vangen van de Midgardslang. Ook op de beeldstenen van Gotland lijken mythische voorstellingen voor te komen, al is de interpretatie daarvan niet zo duidelijk. Maar met de definitieve komst van het christendom aan het eind van de 11de eeuw lijkt het afgelopen te zijn met dit soort literatuur, althans in schriftelijke vorm. In de mondelinge overlevering zullen de verhalen misschien nog wel verder doorgegeven zijn maar daarvan blijkt in de schaarse bronnen uit die tijd niets. Als in de loop van de 13de eeuw de overlevering op perkament in Zweden begint, dan is er — met

uitzondering van de wetsteksten — geen spoor te vinden van de oudere tradities die juist in het westen van Scandinavië zo sterk blijken te zijn. In dit opzicht loopt Zweden zelfs achter bij Denemarken, waar die tradities, zij het in gelatiniseerde vorm, tenminste nog bij Saxo Grammaticus (± 1200) zijn vastgelegd. Zoals Lars Lönnroth het uitdrukt in zijn literatuurgeschiedenis (1988: 22): Zweden schijnt in de eerste christelijke periode "inte ha ägt ett litterärt bildat stormansskikt med vilja och förmåga att överföra forntidens diktning till skriftlig form".

Lönnroth schrijft dus het afbreken van de oude traditie toe aan het ontbreken van een laag van voorname mannen die als drager van diezelfde oude tradities kon optreden. Hij zal daarin gelijk hebben, al lijken de rechtstradities in Zweden juist wél in een dergelijke laag te worden gecontinueerd. Deze had echter een ander karakter dan in IJsland en daardoor een andere belangstelling. Het gaat om de adel die zich in Zweden in de loop van de 12de eeuw steeds meer ging onderscheiden van de vrije boeren. Alleen de oude wetten waren voor hen interessant, omdat die van direct praktisch belang waren voor het dagelijks leven. De IJslandse maatschappij daarentegen werd gedragen door machtige families van hereboeren die hun voorvaderen in de saga's, zoals die sinds de 12de eeuw ontstonden, beschreven zagen. Het is niet voor niets dat deze werken vaak uitvoerige genealogieën bevatten. Deze genealogieën lijken terug te gaan op genealogische aantekeningen, zoals die ook in *Landnámabók* zijn gebruikt. Het in de 12de eeuw in Zweden zich ontwikkelende nieuwe maatschappelijke systeem, het leenstelsel, bracht een nieuwe aristocratie voort die haar blik gericht had niet op het westen maar op het zuiden: op Duitsland en Frankrijk. Deze laag verschilde nu niet alleen door haar machtspositie van de vrije boeren maar ook door haar levensstijl. Toen in de 13de eeuw de op perkament geschreven teksten in Zweden hun intree hielden, was het ideaal bij de adel al de hoofse ridder en het hoofse leven, zoals dat beschreven wordt in de wat latere *Erikskrönika* (ca. 1322-32):

Ther war duster ok bohord
 Danz ok leker ok fagher ord
 hörde man bade vte ok jnne
 tokt ok höwisk laat ok synne
 goder kost ok ädela sidh
 mykin aghe ok starker frid (Pipping 1963: r. 448-453)

Dat zijn andere tonen dan in de IJslandse saga's. Bij de bruiloft van koning Birger wordt gezegd: *ware ther gawion eller persefall / The gato sik ey bäter skikkat* (Erikskrönika 1395-96). Hier worden dus de helden uit de Arthur-literatuur genoemd als voorbeelden van hoofs gedrag en uiterlijk. Voor deze nieuwe aristocratie en het Zweedse koningshof werden aan het begin van de 14de eeuw ook de zogenaamde *Eufemiavisorna*, drie hoofse versepén, geschreven. Die gaan weliswaar gedeeltelijk terug op een Noorse tussentrap en werden vermoedelijk ook vertaald op instigatie van een Noorse koningin, maar ze ademen een geheel andere atmosfeer dan de IJslandse saga's. In Noorwegen heerste in de 13de eeuw aan het hof trouwens dezelfde smaak als in Zweden en vertaalde men werken uit de Oudfranse en Middellatijnse literatuur in het Oudnoors. Alleen sloot men zich hier bij de westelijke prozatractie aan, terwijl men in Zweden eerder de paarwijze gerijmde werken uit het zuiden als voorbeeld schijnt te hebben genomen.

Niet alleen dit publiek had een andere belangstelling, maar ook de kerk, die lange tijd het monopolie op het geschreven woord bezat, lijkt zich in Zweden — in tegenstelling tot de andere Scandinavische landen niet erg te hebben geïnteresseerd voor de oude tradities. Mogelijk staat dit in verband met de late en moeizame kerstening van het land. Pas aan het einde van de 11de eeuw is die voltooid. Maar nog in de 12de eeuw zijn hier de hoge kerkelijke ambten vaak in het bezit van buitenlanders. Die zullen in de eerste plaats het Latijn gebruiken en voor de inheemse literatuur, laat staan de mythologie, weinig belangstelling gekoesterd hebben. In Zweden ontbrak een man als de Deense bisschop Absalon van Lund, die tenminste een deel van de oude overleveringen in het Latijn liet optekenen door Saxo Grammaticus. De mondeling overgeleverde tradities in Zweden zijn dan ook in de loop van de middeleeuwen verdwenen, al vindt men soms nog wat sporen terug. Zo werd nog kort voor 1600 uit de volksmond een runengedicht opgetekend (Quak 1987) waaruit blijkt dat men hier en daar toch nog wel enige kennis van deze oude traditie bezat.

Dit alles verklaart misschien waarom in de IJslandse saga's wel stoffen uit Zweden lijken voor te komen — al gaat het dan meestal om *fornaldarsögur* bijvoorbeeld in de *Yngvars saga víðforla*, *O rvar Odds saga*,

Hervarar saga en *Gautreks saga*² — maar in het land zelf geen spoor daarvan is te vinden. Met uitzondering van de zogenaamde Ingvar-stenen uit de tijd rond 1040, die tenminste aantonen dat Yngvar een historische persoon was. Slechts rudimentaire verhalen als de *Guta saga* en korte annalistische aantekeningen komen als aanhang bij de wetsteksten voor.

Overigens lijkt men in Zweden toch wel enige kennis van de geleerde literatuur uit het westelijk deel van Scandinavië te hebben gehad. In de Oudzweedse parafraze van de Pentateuch toont de bewerker ervan op de hoogte te zijn dat Odin een koning uit de oudheid, Thor zijn naaste medewerker en Frigg zijn vrouw was:

Fæmpta dagh kallado the romarar hedhno idem mercurijj. oc ware fædhir odhens dagh aff enom konungi ty at the dyrkado han før gudh thy at han war valdughastir hærra innan landom j førnæmpda æuum. Siætta daghin kallado hedhner Romarar diem jouis oc ware førfædhir torsdagh³ som waldugastir war mz odene Siwnde daghin kallado hedhner romarar diem veneris oc ware førfædhir freedagh aff frigh drotningh odens kono (Thorell 1959: 53)

Hier lijkt in de 14de eeuw geleerde kennis van de ideeën van o.a. Snorri Sturluson aanwezig, waarbij de Noordse goden als oude koningen worden geïnterpreteerd die door de onwetende heidenen als goden vereerd werden. Het is misschien ook geen toeval dat het vermoeden bestaat dat de taal in deze tekst beïnvloed is door het Westnoords (Thorell 1959: XXXIV). Mogelijk bezat de auteur enige kennis van westelijke teksten.

Er zal misschien nog een derde faktor hebben meegespeeld bij het verdwijnen van de oude tradities en het gebrek aan kennis van en belangstelling voor de Westnoordse literatuur. Zeker na de 12de eeuw veranderde de Zweedse taal, misschien onder buitenlandse (Duitse?) invloed, in snel tempo. Zelfs al was men geïnteresseerd geweest in de Noors-IJslandse middeleeuwse literatuur dan zou de taal ervan toch al

²Het is echter ook mogelijk dat het hier om een topos gaat: Zweden en de Zweden golden bij de Noren en IJslanders als heidens en een beetje dom, kortom als een achtergebleven gebied waar nog van alles mogelijk was, vgl. Lönnroth 1988: 48.

³Codex Thott 4 4:o: thorsdagh / aff thoor.

spoedig een belemmering hebben gevormd. In de parafraze van de Pentateuch merkt de bewerker in verband met de naam van de zondag op: *som wi æn søndagh kallom / æptir waro gamble maale som tidisker oc ænskir halda æn* 'die wij "söndag" noemen volgens onze oude taal die Duitsers en Engelsen nog steeds gebruiken' (Thorell 1959: 52). De auteur was er zich blijkbaar van bewust dat men vroeger "anders" sprak dan nu. De Zweedse vertaler van de *Olafs saga helga* (ca. 1450) merkt zelfs op:

Norges Maal thet kan ej hwar
Åå Swensko tala thes är jak war
Jak niuter ath en annar man
Som Norges tungo tala kan

Uit deze regels — die overigens alleen zijn overgeleverd in het verloren handschrift dat J. Hadorph in 1675 gebruikte (Klemming 1881-82: 380) — blijkt dat hij moeite had met de Oudnoorse versie van zijn tekst en hulp nodig had bij het vertalen.

Deze *Historia sancti Olai* is een van de zeer weinige westelijke teksten met inheems Scandinavische stof die in het Oudzweeds zijn vertaald. Naast deze tekst hebben we alleen nog de de vertaling van de *Þiðreks saga af Bern*. Het vermoeden bestaat dat de Westnoordse leggers van beide teksten in 1449 naar Zweden kwamen in verband met de inhuldiging van Karl Knutsson in Hamar (Noorwegen). Juist het midden van de 15de eeuw ziet een opleving van de nationale ideeën in Zweden, vermoedelijk onder invloed van de twisten met Denemarken over de troonsopvolging binnen de Unie van Kalmar. Daarbij kreeg men ook belangstelling voor de eigen voorgeschiedenis die tot dan toe nauwelijks wordt genoemd. Het verband dat men in die tijd legde tussen de Zweedse *Götar* en de Goten was mogelijk een van de beweegredenen om het verhaal over de Oostgotische koning Theoderik de Grote in het Zweeds te bewerken.

De reden om de *Olafs saga helga* in het Oudzweeds te bewerken zal gedeeltelijk een andere achtergrond hebben. In tegenstelling tot de prozavertaling *Sagan om Didrik af Bern* (Hyltén-Cavallius 1850-54) is de *Olafs saga* in knittelverzen vertaald en sluit daarmee aan bij de vorm van de *Eufemiavisorna* en de rijmkronieken. Hoewel de uitgever het werk bij de wereldlijke poëzie heeft ingedeeld, lijkt het eerder bij de geestelijke

literatuur te behoren. De bedoeling was toch wel in de eerste plaats om de heilige Olaf te vereren. Dat blijkt ook uit het voorwoord:

Aff fader oc son oc then helge anda
 vj bidioms hielp aa vatn oc landa
 Gud giffwj oss noget saa ath böria
 at vj mottom hymmerike spöria
 om helga men nogat seya
 thera loff oc priiss man bör en tigia
 om sancte olaff j Norge var
 oc konunghz nampn ther lenge bar
 Han kom norge til Christendom
 j himmerike bär han Crona from (Klemming 1881-82: r. 1-10)

In zijn inleiding zegt de bewerker verder dat *Aff Nörges kroneca haffwer iak vtsökt / thz mich haffwer besth aatnögt* 'uit de kroniek van Noorwegen heb ik gezocht, wat mij het best beviel' (11-12). Bij voorbaat wordt dus gezegd dat het niet om een volledige vertaling gaat. Welk werk met *Nörges kroneca* wordt bedoeld is niet zeker maar Klemming neemt aan dat het om Snorri's *Heimskringla* gaat. Dat lijkt waarschijnlijk als men regel 13-40 bekijkt waarin Ari de Wijze wordt genoemd. Deze passage lijkt terug te gaan op de proloog van Snorri. Ook de korte samenvatting van de voorgeschiedenis van Olafs geslacht zal de vertaler uit een handschrift van de *Heimskringla* hebben overgenomen. In zijn nawoord merkt Klemming op dat de vertaler ook nog andere bronnen gebruikt moet hebben, omdat bij Snorri niet staat dat Olaf werd gedoopt toen hij drie jaar oud was (*aa tridia aare han döpter var*, 208). Misschien dacht de vertaler hier aan Olaf Tryggvason, die op driejarige leeftijd met zijn moeder Astrid naar de Orkneys moest vluchten zoals in de *Ágrip* wordt vermeld (Einarsson 1985: 19)? Maar, zoals de literatuurgeschiedenis van Tigerstedt terecht opmerkt, er zit ook een politieke achtergrond bij: "Utförligt skildras Olavs och sveakonungen Anunds gemensamme kamp mot Knut den store och danskarnas hårde regimente i Norge efter Olavs död" (Tigerstedt 1967: 112)

In elk geval is duidelijk dat bij de Zweedse vertaling van de hier genoemde werken uit het Oudijlands/Oudnoors andere motieven een rol spelen dan bij het ontstaan van de betreffende werken in het Westnoordse

gebied. In Zweden lijkt de belangstelling voor de literatuur van de westelijke burenen alleen maar te bestaan, als die van direkt nut voor de eigen ideeën en opvattingen was. Verder was de belangstelling nihil. Mogelijk vond men de belevissen van die IJslandse boeren, geschreven in een onverstaanbaar taaltje, verder niet de moeite waard.

Bibliografie

- Brate, E./ Wessén, Elias (utg.). 1924-1932. *Södermanlands runinskrifter* (Sveriges Runinskrifter III), Stockholm.
- Einarsson, Bjarni (utg.) 1985. *Ágrip af Nóregskonunga sogum. Fagrskinna - Nóregs konunga tal* (Íslenzk fornrit 29), Reykjavík.
- Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof (utg.) 1850-54. *Sagan om Didrik af Bern* (SSFS 10). Stockholm.
- Jansson, Sven B.F. 1960. Om runfynd, in: *Sörmlandsbygden*, 109-110.
- Jansson, Sven B.F. 1963. *Runinskrifter i Sverige*. Stockholm.
- Klemming, G.E. (utg.) 1881-82. *Svenska medeltids dikter och rim* (SSFS 25). Stockholm.
- Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven. 1988. *Den svenska litteraturen. Från forntid till frihetstid*. Stockholm.
- Pipping, Rolf (utg.) 1963. *Erikskrönikan enligt cod. Holm. D 2, jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter*. Nytryck (med ett tillägg) (SSFS 68). Stockholm.
- Quak, Arend 1987. Zum altschwedischen Runengedicht, in: *Skandinavistik* 17, 81-92.
- Söderberg A./ E. Brate (utg.). 1900-1906. *Ölands runinskrifter* (Sveriges Runinskrifter I). Stockholm.
- Söderwall, K.F. *Ordbok öfver svenska medeltids-språket I-II*, Lund 1884-1918.
- Söderwall, K.F. (1925-1973) *Ordbok öfver svenska medeltids-språket. Supplement* av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K.G. Ljunggreen, E. Wessén.
- Thorell, Olof (utg.) 1959. *Fem Moseböcker på fornsvenska enligt cod. Holm. A1* (SSFS 60). Uppsala.
- Tigerstedt, E.N. (red.) 1967. *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Första delen: Forntiden Medeltiden Vasatiden*. Stockholm.
- Wessén, Elias / Sven B.F. Jansson (utg.). 1940-1958. *Upplands runinskrifter 1-4* (Sveriges Runinskrifter VI-IX), Stockholm.
- Wessén, Elias (utg.). 1969. *Fornsvenska texter*. Stockholm-Oslo-København.